

A televízió társadalomképe és az iskola

A rendszerváltás óta eltelt tíz évben nemcsak a politikai és gazdasági viszonyok változtak meg körülöttünk, a kultúra közvetítő rendszerei is átalakultak. Magyarország bekapcsolódott a nemzetközi kommunikációs áramlásba, egyszersmind nyitottabbá vált a globalizációs folyamatok előtt. Ezeknek a történéseknek a legfontosabb katalizátorai és egyben cselekvő résztvevői a tömegtájékoztatási eszközök. Ezek közül világszerte a televíziónak van a legnagyobb hatása. (1) Az állami televíziós csatornák monopóliumának megszüntével szinte ellenőrizhetetlen mennyiségben zúdulnak ránk a képek és az információk. Röviddel a televízió tömeges elterjedése után, az 1960-as évek legelejétől megindultak azok a kutatások, amelyek az új médiumnak a gyerekekre és a fiatalokra kifejtett hatását próbálták vizsgálni és elemezni.

Ezt a hatást legtöbbször az agresszióval hozták összefüggésbe, így a legtöbb adat a televíziónak a néző indulatait, érzelmi világát befolyásoló hatásával kapcsolatosan gyűlt össze. (2) Az 1960-70-es évek kutatói szemléletét a televízió feltételezett negatív szerepe miatti félelem és gyanakvás jellemezte, és ezt a szemléletet az oktatáspolitikai is a magáénak vallotta. Az 1980-as évek eleje óta ez a viszony sok tekintetben megváltozott. A médiaipar egészét mint bonyolult társadalmi, politikai és gazdasági képződményt és mint a kultúra átadásának egyik legfontosabb eszközét kezdték kutatni. Egyre több ország közoktatási rendszerében jelentek meg a tömegkommunikációs médiumokkal foglalkozó tantárgyak azzal a céllal, hogy az iskola segítséget nyújtson a médiumok befolyásának leginkább kitett fiatalok számára.

A Nemzeti alaptanterv hatályba lépésével, valamint a kerettantervek elkészültével most a magyar oktatási rendszerben is megjelenik egy új műveltségi terület, amely a dokumentumban „Mozgóképkultúra és médiaismeret” elnevezéssel kapott helyet. A témakör ebben a formájában, sőt tantárgyként sem új, hiszen a magyar tantervekben Európában is egyedülálló módon már az 1960-as években közismereti anyagként szerepelt. Lényeges változás következhet be azonban éppen abban, hogy milyen módon és megközelítéssel jelenik meg a mozgóképek és a médiumok világa az iskolában. Az előbbi terület – a klasszikus értelemben vett filmkultúra – az eddigiekben is a tanterv része volt, a meghatározó fordulatot éppen az elektronikus médiumokkal foglalkozó órák jelenthetik a jövőben. Mivel a piaci törvények irányította média új jelenség a magyar társadalomban és mivel a tömegtájékoztatásban az elmúlt néhány évben kezdődött el a közszolgálati és a kereskedelmi társaságok közötti szétválás, kevés kutatási eredmény áll rendelkezésre a nézői szokásokról, az egyes csatornáknak és műsoroknak a fogyasztókra gyakorolt hatásáról. A hasonló felmérések azonban fontosak lennének ahhoz, hogy az iskola világába beépülő tantárgy tankönyvei, taneszközei, szemléltető eszközei valóban hatékonyan szolgálják azt a célt, amelyet a „Mozgóképkultúra és médiaismeret” terület szakértői és a tárgyat tanító pedagógusok kitűztek: a tárgy neveljen a médiumok értő használatára.

A kutatás célja és módszerei

A kutatást három szakaszban bonyolítottuk le három különböző, a kutatási céloknak megfelelő módszerrel. Az első szakaszban kérdőíves vizsgálatot végeztünk debreceni, illetve Debrecen környéki általános iskolások és középiskolások részvételével. A kérdőívek felvételével és értékelésével párhuzamosan tartalomelemzésnek vetettük alá azokat a tankönyveket, amelyek számunkra érdekesek voltak. Ezek a téma jellegéből adódóan a „Mozgóképkultúra és médiaismeret” tankönyvei, továbbá azok a tankönyvek, amelyek „jelenlívűek”, azaz a kortárs társadalmi élet jelenségeivel foglalkoznak: a társadalomismeret és az idegen nyelv tankönyvei. Interjúkat készítettünk továbbá a tárgyat valamilyen formában tanító pedagógusokkal.

„Médiaismeret” című kérdőívünkkel azt igyekeztünk feltárni, miként gondolkodnak a tizenévesek a televízióról, illetve az általa közvetített valóságról. Kérdőívünk leginkább hangsúlyos kérdései arra vonatkoztak, hogy a gyerekek miféle képet nyernek a világról az iskola és milyen a televízió segítségével. Olyan jelenségekkel kapcsolatos kérdéseket tettünk fel, amelyek egyrészt a közvéleményben és a médiumokban is nagy hangsúlyt kapnak, másrészt az iskolában tananyagként szerepelnek. Arról akartunk tehát adatokat kapni, hogy milyen jellegű, szerkezetű, mélységű és differenciáltságú a televízió által a valóságról alkotott kép, illetve mennyire hatékony az iskolának az a – megítélésünk szerint egyébként újkeletű – erőfeszítése, hogy a jelenkor világról adjon ismereteket. Elképzelésünk az volt, hogy az iskola és a médiumok által nyújtott ismeretek minőségének összevetésével juthatunk elemezhető információkhoz egyfelől a közoktatás nyújtotta világképről, másfelől a média hatásáról.

A tankönyvek tartalomelemzésével az volt a szándékunk, hogy képet kapjunk néhány tantárgy oktatási taneszközei által képviselt értékrendszerről. Számos tankönyvet átnéztünk ebből a szempontból, de nem mértük fel azt, hogy ezeket a könyveket hány iskola használja, illetve mennyi gyerek tanul belőlük. Ennek az az oka, hogy az oktatás szervezeti rendszerének az oktatáspolitikában, illetve a tankönyvszerzőkben és a könyvkiadónál megnyilvánuló szándékait kívántuk vizsgálni. Értékeljük a könyvek szövegegyanyagát abból a szempontból, mennyire használnak érthető nyelvezetet, milyen a szövegek és a képek aránya, milyen eseményekről van szó (a legújabb filmek a mozgóképes tankönyvekben, politikai történetek a társadalomismeret tankönyvekben stb.). Végül soron azt szeretnénk volna megragadni, milyen képet adnak ezek a kiadványok a jelenről.

A kutatás harmadik lépését azok az interjúk jelentették, amelyeket a „Mozgóképkultúra és médiaismeret”-et tanító pedagógusokkal készítettünk. Ugyancsak a szándékot vizsgáltuk ezekben a strukturálatlan beszélgetésekben, azt ugyanis, hogy milyen előfeltevésekkel és oktatási-nevelési célokkal rendelkeznek a tanárok a filmmel és a médiumokkal foglalkozó tárgy tanítása során.

A kérdőíves vizsgálat

Kutatási beszámolóinkban a kérdőíves felmérés folyamatát és néhány tanulságát szeretnénk ismertetni.

A vizsgálat résztvevői

A mintába debreceni középiskolák második osztályában és általános iskolák hatodik osztályában tanuló diákokat választottunk abból a megfontolásból, hogy a Nemzeti alaptanterv eredetileg a hetedik évfolyamon jelölte ki a „Mozgóképkultúra és médiaismeret” tanításának kezdeti és a tizedik évfolyamon a befejező pontját. Ily módon tehát képet kaptunk arról is, hogy a tantárgy tanulását megkezdő diákok milyen előismerettel rendelkeznek, valamint összehasonlítható adatokat nyertünk egy későbbi felméréshez,

amelynek a célja az lesz majd, hogy a tizedik osztályból kilépők milyen tájékozottsággal rendelkeznek a médiumokról.

A kontrollcsoportot egy-egy Debrecenhez közeli közép- és általános iskola diákjai adták, ugyancsak a hatodik és a tizedik évfolyamból.

A mintában a különböző iskolatípusokban tanuló diákok arányának nagyjából megfelelően, véletlenszerű választással 4 gimnázium, 6 szakközépiskola és 3 szakmunkás-

Gimnázium	130 fő
Szakközépiskola	184 fő
Szakmunkásképző	75 fő
Középiskolai kontroll	7 fő
Általános iskola (Debrecen)	103 fő
Általános iskolai kontroll	46 fő
Összesen	565 fő

1. táblázat. A minta iskolatípusok szerinti megoszlása és a kontrollcsoportok

képző intézmény 389 második évfolyamos tanulója szerepelt az 1998-99-es tanévben, az alapsokaság 9,4%-a. A középiskolai kontrollcsoportot egy Hajdú-Bihar megyei kisváros, Hajdúnánás középiskolásai alkották. Az általános iskolai mintát kisebbre terveztük. Arra törekedtünk, hogy eltérő körülmények között működő iskolákból válogassunk, hiszen az általános iskolások sokkal inkább heterogén csoportot képviselnek érdeklődésük és szociális helyzetük szempontjából. Három olyan iskola diákjait kérdeztük, amelynek pedagógusai az eddigiekben nagyobb elkötelezettséget mutattak a „Mozgóképkultúra és médiaismeret” iránt. Az általános iskolai kontrollcsoportot szintén a térség egy kisvárosa, Nyíradony adta. Itt a minta az alapsokaság 3,7%-a volt.

A minta néhány jellegzetessége

A 389 középiskolás közül 197 fiú és 191 lány volt (1 fő nem válaszolt erre a kérdésre). Az általános iskolásokból 61 volt a fiú és 42 a lány. A minta nemek szerinti megoszlása az első esetben megfelel az adott populáció megoszlásának. Az általános iskolásoknál a kisebb minta miatt ez kissé egyenetlenebb a fiúk javára.

A továbbiakban a kérdőív 6. kérdésére adott válaszokat emeljük ki azzal a szándékkal, hogy érzékeltessük, miként próbáltuk felmérni a megkérdezettek háztartásaiban meglévő elektronikus eszközök jelenlétét és ezek használatának mértékét. A kérdésre adott válaszokat a későbbiekben megpróbáljuk egybevetni a médiumhasználat más, tartalmi mutatóival.

A tárgyi feltételek terén az első négy helyen szereplő javak esetében nincsenek jelentős különbségek a két minta között. Színes televízióval, magnóval és videóval rendelkezik a háztartások többsége. Egy 1996-os országos vizsgálatban közölt adatokhoz

	középiskolások	általános iskolások
1. színes televízió	98,7%	100%
2. magnó	96,9%	98,1%
3. videó	81%	77,7%
4. autó	66,1%	62,1%
5. számítógép	44,5%	54,4%
6. CD-lejátszó	39,6%	47,6%
7. internet-hozzáférés otthon	4,6%	10,7%

2. táblázat. Tárgyi feltételek a közép- és az általános iskolások otthonaiban

viszonyítva a mi felmérésünk adatai eltérést mutatnak: színes tévéje az ottani minta 85%-ának volt, videója pedig a megkérdezettek felének. (3) A kocsival is hasonló a helyzet. Az 5. és 6. helyen levő számítógép és CD-lejátszó sem ritkaság manapság a 11-17 évesek családjában. Itt viszont már különbséget mutat a két minta: viszonylag nagy az eltérés az általános iskolások családja javára, ahol egyébként a szülők iskolai végzettsége magasabb. A számítógépnél ez a különbség 9,9%, a CD-lejátszónál pedig 8%. Még szembevetőbb a különbség a lakosság egésze szempontjából luxusszolgáltatásnak számító internet-hozzáféréssel kapcsolatban: az eltérés több mint kétszeres a középiskolás minta rovására. Ennek mindenképpen oka lehet a diplomások eltérő aránya (a nők esetében 4,6%-kal, a férfiaknál pedig 8,5%-kal többen voltak az általános iskolások szülei között) és a némileg különböző foglalkozási megoszlás az általános iskolai csoport javára. A középiskolai minta esetében ez nagyjából megfelel az országos átlagnak, a másik azonban kiugróan jobb. Ez főként az általános iskolai minta főt említett szociológiai sajátosságaiból következik.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a többi elektronikus eszköz viszonylag egyenletes eloszlásához képest az internet-hozzáférés igen alacsony szinten áll. Ez jelentheti ugyanakkor a nagy különbséget a családok lehetőségei között az információs szolgáltatásokat illetően. A további elemzésben megpróbáljuk megtalálni az internettel-hozzáféréssel rendelkezők értékvalasztsáinak sajátosságait, ami talán szintén közelebb visz az elektronikus médiumok használatának és hatásának vizsgálatához.

Mintáink háttérváltozóit elemezve megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett gyerekek szüleinek szakképzettsége és a családok életszínvonala az országos átlag fölött helyezkedik el. Ez Debrecen vidéki nagyváros jellegéből adódik: Debrecen a régió kulturális és gazdasági központjaként az országos átlagnál számos tekintetben jobb feltételeket nyújt lakosainak. Ezt a körülményt figyelembe kell majd vennünk a médiahasználattal kapcsolatos kérdések elemzése során.

A kérdőív főbb vonásai

A megkérdezettek tévénézési szokásai

Jelen kutatásunk elsősorban nem a gyerekek tévénézési szokásainak felmérésére irányult, tehát nem az érdekelt bennünket a leghangsúlyosabban, hogy ki mikor és mennyit néz tévét. Noha a kérdőíven szerepelt egy erre vonatkozó kérdés – „Hétköznap/munkaszüneti nap mennyi időt töltesz tévénézéssel?” –, mi most nem a mennyiségi mutatókra voltunk kíváncsiak, illetve nem a szabadidő eltöltésének szerkezetét vizsgáltuk.

Mégis érdemes egy pillantást vetni az erre a kérdésre adott válaszokra, hiszen láthatjuk, hogy a gyerekek idejük nagy részét a képernyő előtt töltik. Különösen tanulságosak ezek az adatok a nemzetközi összehasonlítás fényében.

	6. osztályosok	10. osztályosok
Hétközben	209 perc/nap	134 perc/nap
Hétvégén	383 perc/nap	298 perc/nap

3. táblázat. A tévénézéssel töltött idő percben – a debreceni mintában kapott válaszok alapján

TV-nézési adatok a világban (4):

USA, 1997-98-as becsült átlagos napi idő:

2-11 évesek: 180 perc

12-17 évesek: 184 perc

Spanyolország, 1998-as napi átlag:

4-7 évesek: 144 perc

8-12 évesek: 159 perc

13-17 évesek: 165 perc

Csehország, 1998-as napi átlag:

3-7 évesek: 99 perc

8-12 évesek: 128 perc

13-17 évesek: 140 perc

Argentína (Buenos Aires környete), 1998-as napi átlag:

4-8 évesek: 185 perc

9-12 évesek: 209 perc

13-19 évesek: 180 perc

Az ismeretek és forrásaik

A kérdőív leghangsúlyosabb és számunkra legizgalmasabb részét azok a kérdések alkották, amelyekkel a gyerekek ismereteinek jellegét vizsgáltuk, illetve azt, hogy ezek az ismeretek milyen forrásból származnak. Olyan tényanyagra igyekeztünk rákérdezni, amelynek bizonyos elemei a gyerekek által nézett tévéműsorokban előfordulnak – mint például az FBI („X-akták”), a görög mitológia hősei (a „Herkules” című tévésorozat) – vagy gyakorta szerepelnek a hírműsorokban (klónozás, UFO-jelenségek, a NATO-tagországok). A kérdőív 24. pontjában egy táblázatot kellett kitölteni, amelynek vízszintes rovatában bizonyos témákat jelöltünk meg, a gyerekektől pedig azt kértük, hogy függőleges rovatába írják be, erről a témáról milyen százalékban származik az ismeretük a szülőktől, a testvérektől, a barátoktól, a televízióból, könyvekből, újságokból, moziból, az iskolából vagy egyéb helyről.

A kérdőív kérdéseinek másik csoportja arra vonatkozott, hogy az elektronikus médiumok világról alkotott képe hogyan és milyen módon van hatással a gyerekek cselekedeteire, aktív választásaira. A 9., 10. és 11. pontban kérdeztünk a gyerekek kedvenc olvasmányaira, filmjeire és elfoglaltságaira. Az előzetes értékelés során kitűnt például, hogy az olvasás mint szabadidős tevékenység erősen kötődik az iskolai feladatokhoz: a válaszadók többsége kedvenc olvasmányául csakis kötelező regényeket jelölt meg. A 19. kérdésre – „Írd le, hogyan képzeled el tíz-tizenöt év múlva a lakásodat, kedvenc tárgyaidat, munkádat, szabadidődet” – a legtöbben a televízió által közvetített értékrend alapján válaszoltak. A számítógépes elemzés vélhetőleg megerősít bennünket abban a feltevésünkben, hogy az iskola nyújtotta értékválasztások elszakadni látszanak az iskola világán kívüli normáktól.

A feltevések és az eddigi vizsgálatok alapján a televízió leginkább a gyerekek érzelmvilágára hat. A kérdőív harmadik csoportjának kérdéseivel azt szerettük volna kideríteni, hogy a válaszadók milyen típusú műsorokat kedvelnek (14. és 18. kérdések) és kiket tartanak példaképeiknek (16. kérdés). Más, a televízió műsorára vonatkozó kérdésekre adott válaszok összevetésével próbáljuk majd kideríteni, hogy milyen mintákat, értékrendet közvetít a televízió a nézőkhöz, és mi az, amire a műsorkínálatból a fiatal nézők a legfogékonyabbak. A 24-es kérdésben megjelölt témák több csoportra oszlanak. Nagy részük a szocializációra, a társadalmi együttélésről, kisebbségekkel kapcsolatos ismeretekre vonatkozik: illem, emberi jogok, férfi-női szerepek, más kultúrák, homoszexualitás, politika, vallás, bűnözés. Az információ jellegű ismereteket a matematika és a történelem köréből választottuk, de itt is inkább az alkalmazott ismeretekre gondoltunk és így is fogalmaztuk meg a kérdést („Mennyi lesz a kamat a pénzeden, ha...”). Az ifjúsági szubkultúrához kapcsolódó témákra is rákérdeztünk: divat, kedvenc zene,

drog, szexualitás, pályaválasztás. Mivel a témák rendkívül sokfélék, ezt a kérdést, illetve a kapott válaszokat az értékrend és a szocializáció vizsgálatánál is hasznosítottuk.

A közép- és általános iskolai minta ismét mutat jellemző különbségeket és hasonlóságokat, ezért érdemes őket külön bemutatni.

A középiskolások tehát ismereteik legfontosabb forrásainak a televíziót, a szülőket és az iskolát tekintik. Az „egyéb” források is előkelő helyet foglalnak el s bár ezt kevesebben (körülbelül harmadnyian) jelölték meg, az általunk megadottak közé be nem sorolható tényezőnek jelentős szerepet tulajdonítottak.

Forrás	Sorrend » 1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Televízió	Politika Drog Bűnözés Emberi jog. Homoszex. AIDS Magyarságk. Más kult. Művészet	Zene Matematika Divat	Szexualitás Férfi-női sz. Cimer Pályavál.	Illem Vallás	Történelem				
Szülők	Illem Divat Vallás Férfi-női sz. Pályavál.	Politika Bűnözés Emberi jog. Szexualitás AIDS	Homoszex. Magyarságk. Cimer Művészetek	Történelem Drog Matematika Más kultúra	Zene				
Egyéb	Zene Szexualitás	Illem Vallás Drog Homoszex. Férfi-női sz. Más kult. Cimer	Történelem Emberi jog. AIDS Pályavál. Divat	Művészet Matematika Politika	Bűnözés Magyarságk.				
Iskola	Történelem Cimer Matemat.	Magyarságk. Művészet Pályavál.	Illem Vallás Más kult.	Homoszex. AIDS	Drog Emberi jog Férfi-női sz. Politika	Divat Szexualit.	Zene	Bűnözés	
Barátok			Zene Drog	Divat Bűnözés Szex Férfi-női sz. Magyarságk	Illem Homoszex. AIDS	Vallás	Politika Emberi jog. Cimer Matematika Más kultúra	Történelem Cimer Művészet Pályavál	
Újságok			Bűnözés Politika		Divat Matematika Művészet	Zene Emberi jog Cimer Más kult. Pályavál.	Illem Történelem Vallás Homoszex. Férfi-női sz. AIDS Magyarságk.	Drog Szexualitás	
Könyvek		Történelem		Emberi jog	Vallás Cimer Más kult. Pályavál.	Politika Drog Homoszex. AIDS Magyarságk. Matematika Művészet	Bűnözés Szexualitás	Illem	Divat Zene Férfi-női sz.
Testvérek				Zene	Szexualitás	Illem Bűnözés Férfi-női szerepek	Divat Drog Cimer Pályavál.	Politika Vallás Homoszex. AIDS Matematika Más kult.	Történelem Emberi jog. Magyarságk. Művészet
Mozi						Történelem	Művészet	Divat Zene Emberi jog. Férfi-női sz. Magyarságk.	Illem Politika Drog Bűnözés Vallás Szexualitás Homoszex. AIDS Cimer Matematika Más kultúra Pályavál.

4. táblázat. Az ismeretek forrásai a középiskolai mintánál

A legtöbb területen a televíziót találjuk az első helyen, mint a leginkább meghatározó információhordozót. Az itt szereplő témák változatosak. Egy részük a mindennapi élet világához tartozik: politika, bűnözés, drog, homoszexualitás, AIDS. Éppen ezért nem meglepő, hogy a jelenlétűséget megtestesítő televízió fontos szerepet játszik a közvetítésükben. A másik csoportba tartozó ismeretek már inkább tekinthetők olyanoknak, amelyek mélyebben meghatározzák és áthatják személyiségünket és a világhoz való viszonyunkat: emberi jogok; a más kultúrákról, etnikumokról, kisebbségekről származó ismereteink; a művészetekről és a magyarságról szóló ismereteink. A legkisebb, bár így is viszonylag fontos szerepe a televíziónak az olyan ismeretek terén van, mint az illem, a vallás, a pályaválasztás és a történelem.

Az illemmel, a vallással és pályaválasztással kapcsolatos ismeretek közvetítésében a szülők szerepe a legfontosabb. Ők egyébként minden témában meghatározóak. Az első helyen állnak a már fölsoroltakon kívül még a divathoz való viszony és a férfi-női szerepek kialakításában is. Viszonylag legkevesebbet a drogokról, más kultúrákról, etnikumokról, kisebbségekről, a zenéről, a történelemtől és a matematikáról hallanak tőlük a gyerekeik, azaz azokról a témákról, amelyek a korosztály érdeklődéséhez, illetve az iskola világához kötődnek inkább. A más kultúrákhoz, etnikumokhoz és kisebbségekhez fűződő negatív vagy pozitív viszonyulás kialakulásában a megkérdezettek szerint a televízió és az iskola is nagyobb szerepet játszik, mint a szülői ház.

Milyen témákban van meghatározó befolyása az iskolának? Elsősorban a történelem, a matematika és az olyan tényyszerű ismeretek megszerzése terén, mint a magyar címer felismerése. Fontos még a hatása a magyarságkép kialakulásában, a művészeti nevelésben és a pályaválasztásban, illetve az erkölcsi nevelés terén: az illem és a vallás oktatásában. Az iskolából ezek szerint a jelenlétű ismeretek többé-kevésbé kizsorszorultak és nem kap túl nagy hangsúlyt a nemi szerepekre való szocializáció sem, ami pedig ebben az életkorban nagy fontossággal bír. A férfi-női szerepek értelmezése egyébként is jelentős változásokon ment át az utóbbi évtizedekben a társadalomban, ennek a problémának a feldolgozásában az iskola is nagyobb szerepet vállalhatna. Talán az egészségügyi nevelés javuló hatékonyságának és a társadalmi, tömegkommunikációs kampányoknak köszönhetően azonban az AIDS-ről és a homoszexualitásról is hallanak a gyerekek az iskolában. Ezt a kérdőívben szereplő egyéb kérdésekre adott válaszok is megerősítik.

Most nézzük végig a kevesebb befolyással bíró ismeretforrásokat. Meglepő módon a kortárs csoport, a barátok szerepét a diákok nem tartják semmilyen téren elsődlegesnek. Amiben hallgatnak a barátokra, az leginkább az ifjúsági szubkultúrához kötődő témákat jelenti: zene, drog, divat, bűnözés, szexualitás, férfi-női szerepek. A barátok szerepét a magyarságkép kialakulásában viszonylag kevesen tartották fontosnak, de azok hangsúlyosan, így került ez a tárgykör az előbb említettekkel egy szintre a sorrendben.

Az újságok és a könyvek hasonló súllyal vannak jelen a középiskolások információszerzésében, bár nem tulajdonítanak nekik túl nagy jelentőséget. Más kérdésből tudjuk, hogy az újságok esetében főként az ifjúsági és a férfi-női magazinokra gondolnak, illetve a napilapokra és a bulvársajtóra. Így nem véletlen, hogy az innen származó ismereteik közül a legfontosabbnak a bűnözéssel és a politikával kapcsolatosakat jelölték meg. Az általuk leginkább olvasott könyvek között pedig a kötelező olvasmányok és a populáris regények állnak az első helyeken. Valószínűleg a könyvnél mint ismeretforrásnál a tankönyvekre is gondoltak. A könyv szerepe ennek ellenére sem meghatározó, csak a történelem kapcsán sorolták előkelő helyre. A testvérek szerepe elhanyagolható, csak az ifjúsági szubkultúrához kapcsolódó zenei ízlésben és a szexuális élet kérdéseiben hatnak a válaszadókra. A mozi mint ismeretforrást szinte egyáltalán nem tartották fontosnak megkérdezettjeink. Funkciója valószínűleg a szórakozás és a rekreáció, amint ezt kedvenc filmtípusaikból megítélhetjük. A középiskolások által leginkább kedvelt filmműfa-

jok a vígjáték, a kaland- és a romantikus filmek. Az általános iskolások válaszaiban néhány helyen megfigyelhetünk hangsúlyeltolódásokat, ami főként az életkori sajátosságokból ered, de megítélésük ismereteik forrásairól tendenciájában megegyezik a középiskolásokéval. A legfontosabb forrás itt még a szülői ház, némileg megelőzve a televízi-

Forrás	Sorrend »	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Szülők		Illem Divat Vallás Férfi-női sz. Drog Pályavál. Emberi jog. Művészetek Cimer	Politika Magyarságk. AIDS Más kultúra	Bűnözés Szexualitás Történelem	Homoszex	Matematika	Zene			
Televízió		Zene Bűnözés Homoszex. Magyarságk. Politika	Emberi jog. Más kult Művészet Vallás Szexualit.	Férfi-női sz. Drog AIDS Divat	Matematika Cimer Történelem	Illem		Pályavál.		
Egyéb		Szexualitás Más kult.	Vallás Drog Homoszex. Férfi-női sz. Cimer Zene Divat Bűnözés Matematika Pályavál. AIDS Emberi jog.	Illem Politika	Művészet	Magyarságk. Történelem				
Iskola		Történelem Matematika	Illem	Vallás Cimer Magyarságk. Pályavál. Művészet Emberi jog.	Politika	Drog Más kult. AIDS Divat	Homoszex.	Zene Férfi-női szerepek	Bűnözés Szexualit.	
Barátok				Homoszex.	Zene AIDS Sex Más kultúra .	Pályavá- lasztás	Bűnözés Illem Cimer	Politika Művészet Vallás Divat Férfi-női sz.	Történelem Férfi-női sz. Magyarságk. Emberi jog. Matematika	Drog
Könyvek		Történelem	Matematika	Pályavál.	Vallás Cimer Bűnözés Szexualitás Művészet Magyarságk		Politika Drog Más kult. Divat Férfi-női sz.	Emberi jog Homoszex Illem		Zene AIDS
Újságok				Divat Emberi jogok	Homoszex. Politika Férfi-női sz.	Vallás. Matem. Művészet Magyar- sággkult.	Bűnözés Cimer Drog AIDS Más kult.	Zene Illem	Pályavál. Szexualitás Történelem	
Testvérek			Zene	Férfi-női szerepek Illem	Emberi jog	Szexual. AIDS	Történelem Matematika Pályavál.	Politika Vallás	Bűnözés Magyarságk. Homoszex.	
								Drog Más kult. Cimer Divat Művészet		
Mozi				Drog Bűnözés	Zene	Történelem	Magyarságk Szexualitás	AIDS Pályavál.	Illem Politika Vallás Homoszex. Cimer Matematika Más kultúra Művészet Férfi-női sz. Emberi jog. Divat	

5. táblázat. Az ismeretek forrásai az általános iskolai mintánál

ót. Az „egyéb” forrás is hasonlóképpen, viszonylag kevesek intenzív válaszai alapján került a harmadik legfontosabb helyre. Az iskola itt is a negyedik helyen áll és talán még kevésbé játszik szerepet a mindennapi élet problémáinak kezelésében. A szexualitásról, az AIDS-ről és a férfi-női szerepekről is kevesebb szó esik az iskolában ebben az életkorban. Az általános iskolások általában minden forrásnak kicsit nagyobb szerepet tulajdonítottak, mint a középiskolások. Az intenzívebb válaszadás egyébként a kérdőív egészére jellemző volt az ő esetükben. Ez a tendenciákat azonban nem érintette jelentősen.

A barátok szerepe itt sem mondható elsődlegesnek véleményük szerint, főként a szexualitáshoz (homoszexualitás, szexualitás, AIDS) kötődik. Hat még a zenei ízlésre, a más kultúrákról szerzett ismeretekre és némiképpen a pályaválasztásra is. A könyvek szerintük valamivel fontosabbak az ismeretszerzésben, mint az újságok. Nagy valószínűséggel a legtöbben tankönyvekre gondoltak. Egy megelőző kérdés alapján róluk is tudjuk, hogy elsősorban kötelező olvasmányokat, ifjúsági regényeket és ismeretterjesztő könyveket olvasnak. Az ő életükben még kicsit nagyobb jelentősége van a könyveknek, mint ahogy azt a 16-17 évesek között tapasztaltuk. Az általuk leggyakrabban forgatott újságok az ifjúsági magazinok, a bulvársajtó termékei és a napilapok. Testvéreik szerepét ők sem értékelték túl sokra. Leginkább a zenei ízlés és a férfi-női minták átadásában látják jelentőségüket. A mozifilmek befolyását kicsit többre tartják, mint a nagyobbak, főként a drog és a bűnözés terén szereznek innen információkat. Kedvenc filmműfajtaik a vígjáték, az akciófilm, a kalandfilm, és kedvelik a rajzfilmeket is.

Összességében a most nem ismertett kérdések elemzése alapján is elmondhatjuk, hogy a televízió a család mellett fontosabb szerepet játszik a fiatalok gyakorlatias ismereteinek, mintáinak alakításában, mint az iskola, amely nem reagál kellőképpen a mindennapi élet kérdéseire. Az iskola megmarad a száraz, tényszerű ismeretek átadásánál és mindezt a hagyományos nyomtatott, illetve verbális ismerethordozók segítségével teszi. A televízió a képiség izgalmasabb világának köszönhetően jobban vonzza a diákokat, ezért fontosnak gondoljuk, hogy kellő ismeretekkel rendelkezzenek a képi forrásokból származó információk természetéről és működéséről. Mindenképpen szükséges tehát, hogy az elektronikus médiumok által hordozott ismeretek megtalálják súlyukat az iskola által közvetített, szervezett és kanonizált tudás mellett. Ehhez azonban az iskolai tudás jellegét és az oktatás szemléletét is újra kellene gondolnunk.

Jegyzet

- (1) A tanulmány alapját képező kutatást a Kossuth Lajos Tudományegyetem Neveléstudományi Ph.D programjának médiakutató csoportja végezte a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógia Intézet közreműködésével. A kutatást a Köznevelési Minisztérium finanszírozta „A köznevelés aktuális problémáit elemző kutatások” támogatására kiírt 1998-as pályázata segítségével. Szaktanácsadó: Szekeres Melinda (KLTE Szociológia Tanszék).
- (2) A kutatási eredményekről szóló beszámoló friss és széleskörű jegyzékét nyújtja a következő kiadvány: Johan CRONSTRÖM (vál.): *Bibliography. Children and Violence Research. A selection, 1989.* In: The UNESCO: *International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen at Nordicom.* 1999.
- (3) VITÁNYI Iván: *A magyar társadalom kulturális állapota. Az 1996-os vizsgálat zárójelentése.* Maecenas Kiadó, 1997.
- (4) Cecilia von FEILITZEN és Ulla CARLSSON (szerk.): *Children and Media, Image Education Participation* 71-73. old. In: The UNESCO: *International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen.* 1999.